

УДК 159.996.3:81'233-053.5

К.О. Кібальна
k.kibalna@kubg.edu.ua

**ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ
МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У СІМ'ЯХ,
ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ
ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**

Відомості про автора: Катерина Кібальна, викладач Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, Україна. Email: k.kibalna@kubg.edu.ua

Contact: Kateryna Kibalna, lecturer, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine. Email: k.kibalna@kubg.edu.ua

Кібальна К.О. Особливості діагностики міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. У статті розкрито теоретичні та методологічні підходи до побудови експериментального дослідження міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Проаналізовано наукову психолого-педагогічну літературу з питання сім'ї та внутрішньо сімейних відносин, розглянуто проблеми сім'ї, яка виховує дитину із

особливостями розвитку, визначено підходи до діагностики міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Зазначено, що попри домінування в психології думки про провідну роль родини у становленні і розвитку особистості дитини, досліджень з цієї теми щодо дітей із загальним недорозвитком мовлення на сьогодні не здійснено. Запропонована методика експериментального дослідження міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, включає в себе 2 серії дослідження спрямовані на: виявлення особливостей міжособистісних відносин у родині, з точки зору дитини старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення; розкриття батьківського відношення до дитини означеної категорії порушень та їхнього погляду на взаємовідносини у сім'ї. Представлені до використання в психодіагностиці методики дослідження дітей дошкільного віку, такі як «Кінетичний малюнок сім'ї», «Пошта», «Сходінки», та їх батьків – анкета дослідження особливостей емоційної сторони дитячо-батьківських взаємовідносин О.І. Захарової, соціограма «Моя сім'я» (В.В. Ткачової), опитувальник для батьків «Аналіз сімейних відносин» (АВС), а також запропонована авторська розробка – анкета батьківського ставлення до дитини.

У статті представлено детальний аналіз таких психологічних категорій як «сім'я», «міжособистісні (внутрішньо сімейні) відносини» і «батьківське ставлення», що дозволяє нам розглянути проблему індивідуально-особистісного розвитку і становлення в психологічній науці, і дасть можливість виявити особливості міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Ключові слова: сім'я, міжособистісні (внутрішньо сімейні) відносини, батьківське ставлення, дитячо-батьківські стосунки, дошкільний вік, загальний недорозвиток мовлення, психодіагностика, проєктивні методики.

Кибальна К.А. Особенности диагностики межличностных отношений в семьях, воспитывающих детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. В статье раскрыты теоретические и методологические подходы к построению экспериментального исследования межличностных отношений в семьях, воспитывающих детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. Проанализирована научная психолого-педагогическую литературу по вопросу семьи и внутрисемейных отношений, рассмотрены проблемы семьи, воспитывающей ребенка с особенностями развития, определены подходы к диагностике

межличностных отношений в семьях, воспитывающих детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. Отмечено, что несмотря на доминирование в психологии мысли о ведущей роли семьи в становлении и развитии личности ребенка, исследований по этой теме в отношении детей с общим недоразвитием речи в настоящее время не осуществлено. Предложенная методика экспериментального исследования межличностных отношений в семьях, воспитывающих детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи, включает в себя 2 серии исследования направленных на: выявление особенностей межличностных отношений в семье, с точки зрения ребенка старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи; раскрытие родительского отношения к ребенку указанной категории нарушений и их взгляда на взаимоотношения в семье. Представленные к использованию в психодиагностике методики исследования детей дошкольного возраста, такие как «Кинетический рисунок семьи», «Почта», «Лесенка», и их родителей – анкета исследования особенностей эмоциональной стороны детско-родительских взаимоотношений А.И. Захаровой, социограмма «Моя семья» (В.В. Ткачевой), опросник для родителей «Анализ семейных отношений» (АВС), а также предложена авторская разработка – анкета родительского отношения к ребенку.

В статье представлен подробный анализ таких психологических категорий как «семья», «межличностные (внутрисемейные) отношения» и «родительское отношение», что позволяет нам рассмотреть проблему индивидуально-личностного развития и становления в психологической науке и даст возможность выявить особенности межличностных отношений в семьях, воспитывающих детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: семья, межличностные (внутрисемейные) отношения, родительское отношение, детско-родительские отношения, дошкольный возраст, общее недоразвитие речи, психодиагностика, проективные методики.

Kibalna K.A. Features of diagnostics of interpersonal relationships in families with children of the senior preschool age with the general underdevelopment of speech. The article reveals the theoretical and methodological approaches to the construction of an experimental study of interpersonal relationships in families with children of the senior preschool age with the general underdevelopment of speech. Analyzed scientific psychological and pedagogical literature on family and family relations, discussed family problems, which raising a child with special needs, defined approaches to the diagnosis of interpersonal relationships in families with children of the senior preschool age with the general underdevelopment of

speech. It was noted that in spite of the dominance in Psychology the idea that the leading role of the family in the process of development child's personality, research on this topic in relation to children of the senior preschool age with the general underdevelopment of speech is not currently implemented. The proposed methodology of the pilot research of interpersonal relationships in families with children of the senior preschool age with the general underdevelopment of speech, includes 2 series of studies aimed at: revealing the features of interpersonal relationships in the family, from the point of view of a child of the senior preschool age with the general underdevelopment of speech; disclosure of parental attitude to the child with the general underdevelopment of speech and their views on family relationships. Represented for use in psycho-diagnostic's methodology the study of preschool children, such as "Dynamic drawing of a family", "Post office", "Steps", and their parents – the questionnaire of research the features of the emotional side of child-parent relationship O. Zakharova, sociogram "My Family" (V. Tkacheva), the questionnaire for parents "Analysis of family relationships" (ABC) and the proposed authoring – the questionnaire of the parental attitudes to the child.

The article presents a detailed analysis of psychological categories as "family", "interpersonal (intra family) relations" and "parental attitude", which allows us to review the problem of individual development and formation in psychological science and will provide an opportunity to identify the characteristics of interpersonal relationships in families with children with the general underdevelopment of speech of the senior preschool age.

Key words: family, interpersonal (interfamilial) relations, parental attitudes, child-parent relationship, preschool age, the general underdevelopment of speech, psychological diagnostics, projective techniques.

Дослідники у галузі педагогіки (А.С. Макаренко, Б.П. Нікітін та О.О. Нікітіна, Р. Кемпбелл, Б. Спок, М.Г. Стельмахович, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, Л.Б. Фесюкова,) та психології (В.М. Дружинін, М. М. Семаго, А. С. Співаковська, В.В. Столін, Е. Счіфер) звертають особливу увагу на механізми виникнення та шляхи вирішення соціально-психологічних проблем в міжособистісних відносинах різних представників сучасного суспільства. Водночас, актуальним аспектом вивчення проблеми міжособистісних сімейних відносин є визначення ролі дитини в сімейній системі, гармонізація її відносин з іншими членами родини.

Відомо, що перший досвід соціальних контактів, що дитина набуває в сім'ї, суттєво впливає на формування у дитини самооцінки та самосвідомості, що визначає її соціальну взаємодію з оточуючими у майбутньому. Як найближче соціальне оточення дитини, родина

задовольняє потреби дитини в доброзичливій увазі; в співробітництві; в повазі; у взаєморозумінні та співпереживанні (Дж. Боулбі, Д. Віннікотт, М. Кляйн, М. Малер, А. Фрейд, Е. Еріксон, М. Ейнсворт).

У зв'язку з означеним сім'я як найважливіший соціальний інститут була предметом досліджень А. Я. Варги, В.М. Дружиніна, О. Конта, С. Мінухіна, Д.Я. Райгородського, В. Сатір, Ч. Фішмана, Е. Фромма, А.Г. Харчева, О.В. Чернікова, К.Г. Юнга та інші.

В. Сатір визначала сім'ю, як первинну соціальну групу суспільства, засновану на подружньому союзі і родинних зв'язках, де вони живуть разом і ведуть домашнє господарство [7].

Водночас А.Я. Варга, Е. Фромм, О.В. Черніков вважали, що сім'я – це складна відкрита соціальна система взаємовідносин її членів, що передають свій досвід взаємодії з навколишнім середовищем, взаємодіють у своїй структурі, ієрархії, в розподілі ролей і функцій та передають один одному досвід взаємодії з навколишнім середовищем [3; 9; 10].

Про важливу роль сім'ї і внутрішньо сімейних стосунків у розвитку дитини зазначають і педагоги, і психологи (В.М. Дружинін, М. М. Семаго, А. С. Співаковська, В.В. Столін, Е. Счіфер). На думку педагогів, родині належить пріоритет у вихованні соціальної і емоційної культури дитини дошкільного віку. Дитина дошкільного віку наслідує поведінку близьких їй людей, переймає їхні манери, запозичує в них спосіб оцінювання людей, подій, речей, засвоює моральні норми, що регулюють поведінку людей у суспільстві.

Дослідження психологів свідчать про те, що батьки є джерелами задоволеності базових психологічних потреб в дитинстві. Тож якщо дитина незадоволена у безпеці це зумовлює цілий арсенал захисних механізмів. Поведінка дорослих для дитини є моделлю захисного реагування, зовнішні прояви якої вона підсвідомо копіює у свої захисні механізми [2; 7].

Результати численних досліджень свідчать, що взаємини в батьківській родині, ставлення до дитини з боку батьків можуть формувати позитивний погляд на світ і самого себе, і, водночас, можуть зумовлювати недостатню самоповагу, недовіру до оточуючих. Процес формування особистості дитини прямо залежить від типу батьківського ставлення до нього [5].

Особливого значення набуває це питання стосовно сімей, які виховують дитину із загальним недорозвитком мовлення.

Проблеми сім'ї, яка виховує дитину з відхиленнями у стані здоров'я, знайшли своє відображення в роботах багатьох вітчизняних психологів, педагогів, психіатрів: Т.О. Власової, Л.С. Виготського, О.М. Граборова, К.К. Грачової, Г.М. Дульнєва, М.В. Іпполітової, Ж.І. Шиф та ін.

На думку В.В. Ткачової народження дитини з відхиленнями у розвитку є випробуванням для всіх членів родини, оскільки батьки стикаються з не виправданими надіями щодо дітей, крахом усіх життєвих планів щодо самореалізації. Наявність в сім'ї дитини з тяжкими порушеннями мовлення призводить до специфічних труднощів у функціонуванні та комунікації усіх членів сім'ї, в якій виховується дитина із особливостями розвитку. У дослідженнях зазначається про особливості дитячо-батьківських стосунків у цих родинах, негативний вплив порушень мовлення на комунікацію і, як наслідок, недостатність спілкування з членами родини, використання батьками дисгармонійних моделей виховання в сім'ї [8].

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що попри домінування в психології думки про провідну роль сім'ї у становленні і розвитку особистості дитини, досліджень з цієї теми щодо дітей із загальним недорозвитком мовлення на сьогодні не здійснено. Ми припускаємо, що міжособистісні відносини у сім'ях, які виховують дітей із загальним недорозвитком мовлення, формуються специфічно, з особливостями. З метою перевірки висунутих положень було проведено експериментальне констатувальне дослідження.

Перед констатувальним дослідженням було поставлено таку мету – з'ясувати особливості міжособистісних відносин у сім'ях дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

У відповідності з метою виділено наступні завдання: вивчити особливості взаємодії дітей із загальним недорозвитком мовлення із батьками; з'ясувати специфічні особливості взаємодії дітей із загальним недорозвитком мовлення із сіблінгами; дослідити ієрархію внутрішніх міжособистісних відносин в сім'ях дітей означеної категорії; визначити особливості батьківського ставлення до дитини із загальним недорозвитком мовлення; визначити поведінкові стереотипи батьків у спілкуванні з ними.

Для вирішення поставлених завдань експериментального дослідження було проведено 2 серії експерименту.

Метою *першої серії* було виявлення особливостей міжособистісних відносин у сім'ї, з точки зору дитини старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Її основні завдання полягали у наступному: вивчити особливості взаємодії дітей із загальним недорозвитком мовлення із батьками; визначити сприйняття дитиною свого місця в сім'ї, ставлення дитини до сім'ї в цілому; з'ясувати специфічні особливості взаємодії дітей із загальним недорозвитком мовлення з сіблінгами; дослідити ієрархію внутрішніх міжособистісних відносин в сім'ях дітей означеної категорії.

Друга серія експериментального дослідження була спрямована на виявлення батьківського ставлення до дитини із загальним недорозвитком мовлення та їхнього погляду на взаємовідносини у сім'ї.

Завдання цієї серії: визначити особливості батьківського ставлення до дитини із загальним недорозвитком мовлення; дослідити особливості сприймання та розуміння батьками характеру та особистості дитини; з'ясувати наявність поведінкових стереотипів, які застосовуються в процесі спілкування з дитиною; визначити ієрархію відносин і ступінь значущості членів сім'ї з точки зору батьків; з'ясувати динаміку структури сім'ї, пов'язану з доглядом за дитиною з порушеннями мовлення; з'ясувати ступінь обізнаності батьків в інтерсах, проблемах їхньої дитини.

У дослідженні було використано наступні експериментальні методики, в першій серії зокрема: «Кінетичний малюнок сім'ї» [1], «Пошта» [4], «Сходинки» [8]. Розглянемо їх зміст.

Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Кауфман). Застосування даної методики дало нам можливість: виявити емоційне благополуччя чи неблагополуччя сім'ї з точки зору дитини; визначити особливості сприймання та переживання дитиною розподілу ролей у родині, основні функції кожного члена сім'ї; виявити рівень задоволення потреби у спілкуванні.

Хід проведення тесту складається з двох частин: малювання та бесіда про нього. Інструкція: «Намалюй свою сім'ю, де всі зайняті звичними для них справами». При цьому не рекомендується пояснювати, що означає слово "сім'я", а якщо виникають питання "що намалювати?", слід лише ще раз повторити інструкцію. Після закінчення малювання, на етапі бесіди, виражається схвалення, незалежно від досягнутого результату, ставиться запитання до змісту малюнка. Бесіда проводиться у вільній формі [1].

Основними критеріями оцінювання малюнків нами було визначено: результати порівняння складу намальованої сім'ї з реальною; наявність самої дитини на малюнку; відстань між членами родини та їх розташування; спільна діяльність з дорослими; взаємодія з сіблінгами; коментарі дитини щодо зображених на малюнку; провідний емоційний фон взаємодії з дитячої точки зору; наявність додаткових членів чи предметів, вигаданих персонажей; кольори, що переважають на малюнку.

Методика «Пошта». Автори цієї методики Е. Бене і Д. Антоні (під загальною редакцією А.Г. Лідерса і І.В. Анісімової).

Завдання даної методики були орієнтовані на: вивчення емоційних відносин дитини з сім'єю; визначення позиції дитини в родині; якісну і кількісну оцінку почуттів, які дитина відчуває до членів своєї сім'ї та як вона сприймає їх ставлення до себе.

Ми пропонуємо використовувати варіант методики для молодших дітей. Дослідження проводиться індивідуально з кожною дитиною. В ході проведення методики використовуються 20 листів, з них 10 – з повідомленнями про ставлення дитини до членів сім'ї, інші 10 листів містять повідомлення про ставлення членів сім'ї до дитини (на основі його уявлень). При обробці даних враховується те, як розмежовуються між усіма адресатами листи, з позитивною і з негативною спрямованістю [4].

Дані групувалися за такими критеріями: характер почуттів (позитивні/негативні) дитини до/від членів родини; характер взаємодії (позитивна/негативна) з рідними.

Методика «Сходи» використовується при вивченні самооцінки (Т.Д. Марцинківська). Зміст методики адаптувала В.В. Ткачова для дослідження проблем сім'ї, яка виховує дитину з відхиленнями у розвитку. У результаті модифікації використання даної методики дало нам можливість вирішити наступні завдання: визначити ступінь близькості дитини з рідними; дослідити ієрархію внутрішніх міжособистісних відносин і визначити глибину почуттів, які, на думку дитини, відчувають до неї значущі дорослі.

Хід виконання: методика проводиться з кожною дитиною окремо. На початку бесіди у дитини з'ясовують склад її сім'ї. Потім перед дитиною кладуть бланк, на якому зображена перші сходи. Їй пояснюють, що на верхній сходинці знаходиться вона сама. Після вводять інструкцію "Перед тобою сходи. На верхній сходинці знаходишся ти. Розстав на сходах членів твоєї родини і близьких тобі людей, відповідаючи на запитання: З ким тобі частіше доводиться спілкуватися?" і просять розташувати на сходах членів сім'ї та близьких людей. Після відповіді на перше питання дитині пред'являють другий бланк. Тепер їй пропонують оцінити почуття близьких до неї людей: "Діючи тим же способом, визнач, хто краще до тебе ставиться, і хто більше тебе цінує?" [8].

Основними критеріями оцінювання нами було визначено: розташування членів родини відносно дитини та один одного; відстань між членами сім'ї; коментарі дитини щодо розташування близьких людей; наявність додаткових чи вигаданих рідних.

Друга серія констатувального дослідження була спрямована на визначення батьківського ставлення до дитини із загальним недорозвитком мовлення та їхнього погляду на взаємовідносини у сім'ї. З цією метою було використано анкету дослідження особливостей емоційної сторони дитячо- батьківських взаємовідносин О.І. Захарової [5], соціограму «Моя сім'я» (В.В. Ткачової) [8], опитувальник для батьків «Аналіз сімейних відносин» (АВС) [11] та авторську анкету батьківського ставлення до дитини.

Розглянемо зміст запропонованих методик.

Анкета дослідження особливостей емоційної сторони дитячо-батьківських взаємовідносин. Використання цієї методики, автором якої є О.І. Захарова, дозволяє вирішити такі завдання дослідження: вивчити здатність приймати і співпереживати своїй дитині; визначити провідний емоційний фон взаємодії; з'ясувати здатність до емоційного контакту і взаємодії з дитиною.

Опитувальник містить 66 тверджень, що стосуються особливостей материнської чутливості, відносин до дитини і характеру дитячо-батьківського взаємодії. Для отримання відомостей про склад сім'ї ми використовували протокол [5]. Таким чином, заповнюючи анкету мати (батько) шість разів висловлює ступінь своєї згоди з твердженнями, що стосуються кожної із зазначеної характеристики взаємодії.

Анкета включає 3 блоки, які визначають критерії оцінки особливостей емоційної сторони дитячо-батьківського взаємодії.

У перший (сприймаючий) блок входять характеристики, що відображають особливості розпізнавання емоційного стану партнера взаємодії.

Характер реагування матері (батька) на той чи інший стан визначається її ставленням до дитини. Характеристики, що розкривають це ставлення, також можуть бути об'єднані в самостійну групу і скласти другий (блок відносин) змістовний блок.

Зовнішні особливості поведінки дитини і батьків – такі поведінкові прояви, є інтегративними характеристиками емоційної сторони взаємодії, – становлять третій змістовний блок.

Наявність тверджень, які мають позитивну і негативну спрямованість, дозволяє виявити суперечності у судженнях батьків і підвищує достовірність отриманої оцінки.

Соціограма «Моя сім'я» (В. В. Ткачова). Ця методика є адаптованим варіантом тесту «Сімейна соціограма» Е.Г. Ейдеміллера відповідно до завдань дослідження сім'ї, яка виховує дитину з відхиленнями у розвитку. Для цієї методики ми виділили наступні завдання: дослідити ієрархію внутрішніх міжособистісних відносин і ступінь значущості членів родини (дорослий – дитина; найважливіший рідний – інші особи) з точки зору батьків; з'ясувати структуру сім'ї та тих осіб, які не витримали труднощів, пов'язаних з доглядом за хворою дитиною.

У новому варіанті ця методика включає вивчення трьох етапів життя сім'ї: до народження дитини з відхиленнями у розвитку, відразу після її народження і зараз. Такий підхід дозволяє визначити характер динаміки в розвитку конкретної сім'ї (позитивний або негативний). У зв'язку з цим респондент заповнює три бланки: «Моя сім'я до народження проблемної дитини», «Моя сім'я після народження проблемної дитини», «Моя сім'я в даний час». На кожному з бланків намальований круг діаметром 100 мм.

Методика «Моя сім'я» проста і зручна в користуванні. Матір (батька) просять позначити членів своєї сім'ї в кожному колі по черзі. Ніяких інших пояснень до виконання завдання не дають. Така інструкція зобов'язує випробуваного, крім вибору значущих для себе осіб, яких він відносить до своїх рідних, вказати ще і зв'язки між ними [8].

Критеріями для оцінки слугують такі показники: визначення членів родини, тобто тих осіб, яких матір (батько) відносить до даної категорії і черговість їх зображення (наприклад, себе малює першим або останнім); просторове розташування кругів – характер взаємин між членами сім'ї; розмір кругів – значимість даного члена сім'ї для випробуваного.

Опитувальник для батьків «Аналіз сімейних відносин» (АСВ) дитячий варіант. Він дозволяє досліджувати різні порушення процесу виховання, виявити тип патологічного виховання і деякі психологічні причини цих порушень. Це стало підґрунтям для виділення наступних завдань: визначити рівень протекції в процесі виховання дитини у сім'ї; вивчити ступінь задоволення потреб дитини у родині; описати кількість вимог, що пред'являються дитині в сім'ї; визначити нестійкість стилю виховання.

Процедура проведення передбачає створення довірливої атмосфери. Кожен випробуваний одержує текст опитувальника і бланк реєстрації відповідей. Дослідник зачитує інструкцію, яка знаходиться на початку опитувальника, переконується, що опитувані правильно її зрозуміли. У процесі заповнення інструктування або пояснення вже не допускаються.

Опитувальник дозволяє виявляти тільки види патологічного сімейного виховання і не призначений для дослідження параметрів адекватного виховання. У випадках, коли на бланках випробовуваних не діагностується жодна зі шкал, слід зробити як мінімум два висновки: можлива установча модель поведінки досліджуваних; їх виховні дії скоріше відносяться до адекватних, ніж до патологічних [11].

Також нами була розроблена **авторська анкета батьківського ставлення до дитини**, що мала на меті окреслити наступні завдання методики: уточнити змістові характеристики міжособистісних відносин в сім'ях, які виховують дітей із ЗНМ; з'ясувати ступінь обізнаності батьків в інтересах, проблемах їхньої дитини; визначити особливості взаємодії з дітьми в домашніх умовах.

Анкета включає в себе 12 відкритих питань, спрямованих на оцінку ступеня обізнаності батьків в інтересах та потребах своєї дитини: в увазі; в співробітництві; в повазі; у взаєморозумінні та співпереживанні.

Організація і реалізація дослідження міжособистісних відносин у сім'ях відповідно до описаної методики дозволить виділити не тільки особливості міжособистісних відносин у сім'ях дітей старшого

дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, а й дослідити ієрархію значущих членів сім'ї для дитини із загальним недорозвитком мовлення; визначити особливості батьківського ставлення до дитини; з'ясувати наявність поведінкових стереотипів, які застосовуються батьками в процесі спілкування з дитиною із загальним недорозвитком мовлення.

Узагальнення даних дослідження міжособистісних внутрішньо сімейних відносин дозволить виділити їх типи, які будуть базуватись на наступних показниках: значимість даного члена сім'ї для випробуваного; характер взаємин та почуттів, що виникають між членами сім'ї; можливість розпізнавання провідного емоційного фону взаємодії; ступінь обізнаності батьків в інтересах та потребах дитини. Зарубіжними і вітчизняними психологами виділені та описані різноманітні типології дитячо-батьківських відносин: диктат, опіка, невтручання і співробітництво (А.В. Петровський); співпраця, псевдоспівпраця, ізоляція, суперництво (О.Т. Соколова); а також види дитячо-батьківської взаємодії в дошкільному віці – гармонійний, конфліктний, дистантний, доміантний (А.О. Шведовська). Кожен дослідник буде класифікацію відповідно до своїх наукових поглядів, враховуючи при цьому емоційні компоненти виховання, батьківські позиції, способи взаємодії, поведінкові стереотипи. Зокрема, кожен з дослідників робить акцент на одній із сторін взаємодії батьків та дитини. Наші ж уявлення про типи міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей із загальним недорозвитком мовлення, гіпотетичні і в результаті проведення діагностики ми зможемо підтвердити вже існуючі типи або отримати нові.

Список використаних джерел

- 1. Бернс Р.С.** Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки / Бернс Р.С., Кауфман С.Х. – Москва: Смысл, 2000. – 146 с.
- 2. Боулби Дж.** Детям – любовь и заботу// Психология развития. Хрестоматия / Боулби Дж. – СПб.: Питер, 2001. – с.127-139.
- 3. Варга А.Я.** Структура и типы родительского отношения: автореф. дисс. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / А.Я. Варга – Москва, 1987. – 25 с.
- 4. Венгер А.Л.** Психологические рисуночные тесты / А. Л. Венгер. – Москва: Владос-Пресс, 2003. – 160 с.
- 5. Захарова Г.И.** Психология семейных отношений: учебное пособие/ Г.И. Захарова – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2009.– 63 с.
- 6. Мазурова Н.В.** Влияние внутри семейных отношений на становление патологических черт личности ребенка / Н. В. Мазурова. // Дефектология: научно-методический журнал. – 2005. – №1. – С. 42–47.
- 7. Сатир В.** Как строить себя и свою семью: Пер. с англ.: улучш. изд. / В. Сатир — М.: Педагогика-Пресс, 1992. — 192 с.
- 8. Стюхина Г.А.** Близкие люди, или роль семьи в развитии ребенка [Электронный ресурс] / Г. А. Стюхина //

Педагогический университет «Первое сентября». – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://11ray.edusite.ru/DswMedia/em-01-017-a.pdf>.
9. Ткачева В.В. Технологии психологического изучения семей, воспитывающих детей с отклонениями в развитии [Электронный ресурс] / Ткачева В.В. // УМК "Психология". – 2006. – Режим доступа до ресурсу: <http://sdo.mgaps.ru/books/K17/M13/p2/1.pdf>.
10. Фромм Е. Мати чи бути? [Электронный ресурс] / Ерих Фромм // Український письменник. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: http://shron.chtyvo.org.ua/Fromm_Erich/Maty_chy_buty7.pdf.
1. Черников А.В. Системная семейная терапия / А. В. Черников. – Москва, 2001. – 208 с.
12. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. – Спб: Питер, 2002. – 656 с.

References

1. Berns R.S. Kineticheskiy risunok sem'i: vvedenie v ponimanie detej cherez kineticheskie risunki / Berns R.S., Kaufman S.H. – Moskva: Smysl, 2000. – 146 s.
2. Boulbi Dzh. Detjam – ljubov' i zabotu // Psihologija razvitija. Hrestomatija/ Boulbi Dzh. – SPb.: Piter, 2001. – s.127-139.
3. Varga A.Ja. Struktura i tipy roditel'skogo otnoshenija: avtoref. diss. kand. psihol. nauk: spec. 19.00.01 «Obshhaja psihologija, istorija psihologii» / A.Ja. Varga – Moskva, 1987. – 25 s.
4. Venger A.L. Psihologicheskie risunochnye testy / A. L. Venger. – Moskva: Vlados-Press, 2003. – 160 s.
5. Zaharova G.I. Psihologija semejnyh otnoshenij: uchebnoe posobie / G.I. Zaharova – Cheljabinsk: Izd-vo JuUrGU, 2009.– 63 s.
6. Mazurova N.V. Vlijanie vnutri semejnyh otnoshenij na stanovlenie patologicheskix chert lichnosti rebenka / N. V. Mazurova. // Defektologija: nauchno-metodicheskij zhurnal. – 2005. – №1. – S. 42–47.
7. Satir V. Kak stroit' sebja i svoju sem'ju: Per. s angl.: uluchsh. izd./ V.Satir — M.: Pedagogika-Press, 1992. — 192 s.
8. Stjuhina G.A. Blizkie ljudi, ili rol' sem'i v razvitii rebenka [Elektronnij resurs] / G. A. Stjuhina // Pedagogicheskij universitet «Pervoe sentjabrja». – 2014. – Rezhim dostupu do resursu: <http://11ray.edusite.ru/DswMedia/em-01-017-a.pdf>.
9. Tkacheva V.V. Tehnologii psihologicheskogo izuchenija semej, vospityvajushhih detej s otklonenijami v razvitii [Elektronnij resurs] / Tkacheva V.V. // УМК "Психология". – 2006. – Rezhim dostupu do resursu: <http://sdo.mgaps.ru/books/K17/M13/p2/1.pdf>.
10. Fromm E. Mati chi buti? [Elektronnij resurs] / Erih Fromm // Український письменник. – 2010. – Rezhim dostupu do resursu: http://shron.chtyvo.org.ua/Fromm_Erich/Maty_chy_buty7.pdf.
11. Chernikov A.V. Sistemnaja semejnaja terapija / A. V. Chernikov. – Moskva, 2001. – 208 s.
12. Jejdemiller Je.G. Psihologija i psihoterapija sem'i / Je. G. Jejdemiller, V. Justickis. – Spb: Piter, 2002. – 656 s.

Received 15.01.2016

Reviewed 26.02.2016

Accepted 29.03.2016